

Revista Psihologie, Științele educației este coordonată de Adrian Neculau

Adrian Neculau
coordonator

PSIHLOGIE SOCIALĂ

Aspecte contemporane

Prefață de Serge Moscovici

Pérez, J. A. & Dasi, F. (1996). Reprezentările sociale ale grupurilor minoritare. In A. Neculau (Comp.), Psihologie Sociala. Iasi: Polirom, 61-81.

editura POLIROM, B-dul Copou nr. 3
I. BOX 266, 6600, Iași, ROMÂNIA

Copyright © 1996 by POLIROM Co S.A. Iași
ISBN: 973-9248-07-1
Printed in ROMANIA

Cartea editată cu sprijinul Fundației Soros pentru o Societate Deschisă

POLIROM
Iași 1996

A-100

Orice s-ar întâmpla cu explicația definitivă a fenomenelor puse în evidență în acest program de cercetare (am omis și altele la fel de revelatoare, cf. Monteil și Castel, 1989; Monteil și Chambon, 1989), aceste efecte recurente ne permit să tragem următoarele concluzii: reprezentările sociale ale inteligenței au funcție normativă și îi situează pe indivizi în raport cu un model dominant, concretizat în cunoștințele școlare. Părinții și profesorii participă, din motivele sociocognitive menționate, la marcajul social al indivizilor, reificind și obiectivând darul inteligenței în funcție de măsura în care ei se apropie sau se îndepărtează de așteptările cognitive și comportamentale corespunzătoare elevului model. Acest marcaj social se face, în principal, prin intermediul evaluărilor, al căror caracter comparativ este consubstanțial. Cînd despre elev, el pare să-și asume acest marcaj social, cel școlar în mod deosebit, confirmîndu-l atunci cînd regulile normative ale mediului școlar sînt reliefante (publicitatea comparației și riscul examinării) și obținînd performanțe cognitive conforme statutului școlar atribuit.

Pentru că se observă că aceiași indivizi pot la fel de bine să activeze funcționări cognitive asigurînd performanțe cognitive superioare atunci cînd condițiile sociale sînt diferite (deși, pentru moment, nu surprimem foarte clar constituenții acestora), trebuie să tragem concluzia că inteligența nu este numai un dar natural, ci constituie o realitate sociocognitivă complexă a cărei explicație nu poate fi nici pur biologică, nici pur cognitivă și nu poate, în realitate, să se lipsească de abordarea psihosociologică (cf. Doise, 1982).

Traducere de Mariana Deaconescu

Reprezentările sociale ale grupurilor minoritare

Juan Antonio Pérez, Francisco Dasi

Societățile s-ar putea conceptualiza prin forța regulatoare a normelor și a devianțelor de la aceste norme. Mai mult chiar, am putea considera că nu există societate care să nu producă și comportamente devianțe, deci, oricî societate ar putea fi analizată în termenii majorității care se supune unei norme date, dar și în termenii minorității care nu urmează această normă sau care, dimpotrivă, se supune unei norme în totală contradicție cu cea a majorității. În acest capitol, dorim să prezentăm cîteva idei vehiculate în psihologia socială în legătură cu reprezentările acestor minorități care deviază de la normele majorității.

Încă de la început, dorim să înformăm că în capitolul de față nu vom realiza o trecere în revistă a literaturii de specialitate din domeniul reprezentărilor sociale, care este destul de abundentă (ex. Abric, 1994; Guimelli, 1994; Jodelet, 1989; Moscovici, 1976). Lucrarea noastră va insista asupra reprezentărilor sociale ale grupurilor sau categoriilor minoritare – adică asupra *reprezentărilor sociale văzute ca imagini formate prin dinamica proceselor psihosociale*. O imagine psihosocială este acea imagine care rețese dintr-un cadru al *relațiilor sociale ternare (terțitare)* sau dintr-un *context referențial ternar (terțiar)*. Relația sau contextul social ternar semnifică imaginea pe care observatorul și-o face despre un obiect „x”, imagine care este mediată prin relația socială care se menține cu o terță persoană sau prin similitudinea/diferența pe care observatorul o are (sau ar dori să o aibă) cu punctul de vedere sau cu judecata unei a treia persoane. Aceste trei elemente (obiectul, observatorul și referențialul) pot fi puse în raport două cîte două, ținînd cont de o serie de valențe psihologice diverse (pozitivitate-negativitate; agreabil-dezagreabil; apropiere-depărțare; atracție-repulție etc.). Imaginea psihosocială integrează ansamblul acestor mul-

uniformitatea pură și majoritatea pură ni se par imposibile; în mod paradoxal, minoritățile găsesc împrejurări favorabile de a ieși în evidență, de a se manifesta și de a devia de la normele majorității.

Emergența minorităților

Până în prezent, nu există încă o teorie completă asupra e-urgenței minorităților. A fost descris doar un amestec de factori care pare să contribuie la stimularea apariției unei devianțe de la normele majorității. Unul dintre aceștia se referă la faptul că, atunci când controlul social este manifest, adică normele sînt prea restrictive și prea puternic legate de prestinca spre conformism, minoritățile care nu acceptă normele majorității vor propune o serie de norme alternative. Din această perspectivă, ar exista o mulțime de strategii pentru a frîna apariția minorităților: prima, și cea mai logică, constă în *derigidizarea normelor* de către putere sau de către majoritate. Este vorba, spre exemplu, de a vedea care este marja acceptabilă pentru a putea include în norma respectivă și pozițiile devianțe, fapt ce va avea ca efect împiedicarea apariției minorităților contra-normative. În mod evident, această strategie micșorează puterea regulatoare a normei majoritare. Apropiat de această strategie este *fenomenul recuperării* alternativei din partea puterii sau a instituțiilor care simbolizează normele dominante. Acest aspect se referă la concesțiile deschise pe care le face puterea în scopul de a determina dispariția identității revendicărilor care ar putea facilita apariția sau continuitatea unei anumite minorități. O altă strategie care poate fi folosită de către putere pentru a crește conformismul față de pozițiile normative constă în a incita la revoltă împotriva ei însăși, ceea ce, în mod paradoxal, poate să determine creșterea conformismului față de putere. Acest fenomen a fost bine ilustrat în studiile de reacțanță (Brehm, 1966). După cum se știe, reacțanța este acea stare psihologică în care trăim sentimentul că libertatea noastră a fost restrînsă (Brehm, 1966). Studiile realizate în acest cadru teoretic au demonstrat că este suficient ca o persoană să recupereze puțin din această libertate aflată în pericolul de a fi pierdută (ex: manifestarea unui comportament de neobediiență) pentru a se arăta apoi *mult mai conformistă* față de agentul care îi amenințase libertatea. Este suficient, de asemenea, să vedem că cineva recuperează în locul nostru libertatea care ne era amenințată (adică, o altă persoană se revoltă în locul nostru contra puterii) pentru a constata apariția unei creșteri a conformismului nostru față de putere (v. Worchel și Brehm, 1970).

Devianța sau neobediiența față de putere nu apare în mod automat la minorități ca alternative vizibile. Constituirea unei minorități depinde, în mod esențial, de stîlul său de comportament (Moscovici, 1976). Este vorba de un mecanism important la care pot apela minoritățile pentru a interveni în societate. Acesta constituie, de asemenea, unul din principalii factori explicativi ai genezei și schimbărilor reprezentării sociale a grupurilor minoritare.

Stilurile de comportament ale minorităților

Stilurile de comportament sînt considerate limbajul interacțiunii sociale, ele definind intrigă și semnificația interacțiunii între grupuri. Aceste stiluri sînt acțiuni ale fiecărui grup (majoritar sau minoritar), necesare pentru a-și păstra sau nu propria sa

Conceptul de minoritate

Trebuie să spunem încă de la început că nu ne vom ocupa în acest capitol de acele minorități care au statut de elite ale puterii. Minoritățile care fac obiectul nostru de studiu sînt, dimpotrivă, acele colectivități care, într-o societate dată, nu se bucură de putere, prestigiu sau de participare la luarea deciziilor. Deși prima conotație privind majoritatea și minoritatea s-a făcut pe criterii numerice, ulterior, diviziunea socială, în termenii majorității și ai minorității, s-a realizat ținînd cont de o serie de motive cum ar fi vîrsta, culoarea pielii, religia, naționalitatea, sexul, dar au fost utilizate și criterii sociale, lingvistice, politice, culturale, etnice etc. Aceste criterii pot fi combinate, cumulate și este foarte puțin probabil ca o anume colectivitate să aibă o poziție binată, cumulate și este foarte puțin probabil ca o anume colectivitate să aibă o poziție binată sau într-o anumită epocă poate deveni minoritate și invers. Este, de asemenea, foarte frecventă situația ca o colectivitate să fie majoritate într-o dimensiune și minoritate în altă dimensiune. Spre exemplu, este cunoscut faptul că negrii din Africa de Sud reprezintă o majoritate numerică, dar, pînă nu demult, ei au constituit o minoritate politică. Deci, vom numi minoritate acele colectivități care, ocupînd o poziție de inferioritate într-o relație socială de putere, nu sînt considerate drept reprezentantele celei mai legitime ale normelor (ex: nu sînt considerate ghiduri comportamentale), fiind, din punct de vedere social, valorizate negativ (ex: nu se bucură de prestigiu), deseori devenind obiectul inferiorizării.

Subliniem că esențialul acestei definiții este că minoritatea nu face referire la o anume caracteristică intrinsecă a naturii grupului, ci, mai curînd, la o poziție de inferioritate în cadrul unei relații de putere între două grupuri la un anumit moment. Această relație nu a fost întotdeauna directă, ea putînd fi definită prin intermediul poziției pe care o ocupă fiecare grup în parte în raport cu o dimensiune normativă, ținînd cont că fiecare poziție a acestui continuum normativ a asociat un grad de aprobare sau de dezirabilitate socială. Prin minoritar se face referire la tot ceea ce deviază de la normele dorite și valorizate de majoritate.

Această devianță creează o tensiune între minoritate și majoritate, ceea ce contribuie parțial la definirea fenomenologiei minoritarului. Unul din aspectele acestei fenomenologii este că individul are o conștiință mai puternică a elementelor minoritare ale identității sale. Spre exemplu, într-un vechi studiu al lui Gordon (1968) asupra conștiinței identității, se arată că avem o conștiință mai puternică a dimensiunilor care ne fac să aparținem unor categorii sociale minoritare. Astfel, negrii evocă apartenența lor etnică mai mult decît albi, evreii - apartenența lor religioasă mai mult decît creștinii, iar femeile evocă mai mult apartenența lor sexuală decît bărbații. Pe de altă parte, așa cum am văzut mai devreme, predomină o evaluare negativă a celui care este minoritar, întrucît în aproape toate societățile se manifestă o dorință de uniformizare a indivizilor, încercîndu-se eliminarea cît mai curînd posibil a celui care este minoritar sau diferit. Fără îndoială, e bine cunoscută această tendință de a converți tot ceea ce este minoritar în ceva ce aparține majorității. Minoritățile despre care vom vorbi în capitolul de față nu au nici o trăsătură care le-ar face atrăgătoare în ochii majorității și, mai mult chiar, membrii majorității nu văd ce funcții pozitive ar putea îndeplini minoritatea într-o societate dată. În ciuda acestui fapt,

1. O consecință a acestui fapt este că o teorie a reprezentărilor sociale a minorităților ar putea fi aplicată în vederea dominantă a unei alte relații sociale de putere.

dimpotrivă, pentru a le adopta (Billig, 1985). S-ar putea spune că relația cu minoritățile nomice lasă locul elaborării unor noi reprezentări atât despre propriul grup, cât și despre minoritate, în general, reprezentări care pot induce o reflecție asupra normelor și contra-normelor.

Pe de altă parte, grupurile *anomice* nu fac decât să devieze de la normele majoritare, fără a propune norme alternative proprii. Astfel, despre aceste grupuri se creează reprezentarea că sînt mai curînd categorii sociale decît grupuri sociale independente. Fîind considerate categorii sociale, reprezentarea acestor grupuri nu este consecința unei relații sociale definite de minoritate, ci este un efect al etnocentrismului majorității, adică al tendinței de a-l vedea pe celălalt doar prin prisma propriilor puncte de vedere. Se vorbește astfel de un colectiv fără alternative explicite, care, în loc să creeze un conflict, pune o problemă socială și, de cele mai multe ori, suscită atitudini de uitare și de marginalizare.

Plecînd de la acțiunea socială, se consideră că există două tipuri de minorități: cele care nu fac decît să devieze de la normele majorității și cele care, pe lângă faptul că deviază de la norma majorității, propun și o normă alternativă. Aceste două tipuri de minorități fie pot să coexiste la un moment dat într-o societate dată, fie se pot domina unele pe altele. Astfel, apare posibilitatea de a diferenția patru tipuri de societăți (vezi tabloul 1):

	puține grupuri nomice	puține grupuri nomice	multe grupuri nomice
puține grupuri anomice	societate cu o înaltă uniformitate și puțină conflictualitate socială	societate aflată într-o schimbare obiectivă	
multe grupuri anomice	societate aflată în stare de anomie, caracterizată prin puțină activitate	societate în dezintegrare și schimbare radicală	

Tabloul 1. Cele patru tipuri de societăți, în funcție de predominanța creșterii sau reducerii a grupurilor anomice și a celor nomice.

- puține minorități anomice și puține minorități nomice – este cazul unei societăți statice, cu un mare grad de *uniformitate socială* și un grad redus de *conflictualitate socială*. În realitate, acest tip pare a fi societatea cea mai dorită. Aceasta este concluzia care se poate trage ținînd cont de atitudinile negative care deseori se manifestă fie asupra minorităților anomice, fie asupra celor nomice;
- puține minorități anomice și multe minorități nomice: este cazul unei societăți aflate în *schimbare socială*. Această situație ar putea fi răspunsul la nevoile obiective pe care fiecare minoritate încearcă să le rezolve, propunînd alternative sale contra celor ale statului;
- multe minorități anomice și puține minorități nomice: este cazul unei societăți în stare de anomie, de dezordine, cu multă *marginalizare socială*, puțin activă și fără posibilitatea de a elabora alternative pentru această situație;
- multe minorități anomice și multe minorități nomice, în același timp: este vorba de o societate aflată în pragul *dezintegrării și al schimbării radicale*, caracterizată și prin delegitimizarea majorității.

Probabil că singurul punct interesant al acestei tipologiei se referă la tipurile de dialectică ce se pot instaura între majoritate și fiecare dintre aceste minorități

identitate, pentru a valoriza sau nu alte identități sau, pur și simplu, pentru a influența sau a fi influențat de alte grupuri. De asemenea, prin intermediul stilului de comportament, un grup minoritar poate forța sau influența reprezentarea pe care un alt grup și-o face despre el. Pînă în prezent, au fost puțin studii factorii care determină un anumit grup minoritar să adopte un stil de comportament specific. Ceea ce a fost mai bine studiat, mai ales în situații de laborator (v. Crespi și Mucchi-Faina, 1988), sînt efectele produse de adoptarea unui stil de comportament sau a altuia.

Un prim aspect al stilurilor de comportament este legat de întrebarea dacă grupurile în interacțiune se arată mai mult sau mai puțin active în difuziune și dacă mențin principiile normative constitutive ale propriei identități. Există grupuri care se manifestă foarte activ în apărarea propriilor lor puncte de vedere, în timp ce altele se pot arăta mai pasive și, pur și simplu, dezaproabă punctele de vedere ale altor grupuri, dar fără să-și manifeste într-un mod activ propriile lor puncte de vedere. Moscovici (1976) a numit prima categorie de grupuri – *grupuri nomice*, iar a doua categorie – *grupuri anomice* (vezi tabloul sinoptic 1).

GRUPURI NOMICE	GRUPURI ANOMICE
• deviază plus o contra-normă	• deviază fără contra-normă
• sînt reprezentate ca grupuri sociale independente	• sînt reprezentate sub formă de categorii sociale
• reprezentările despre aceste grupuri se bazează pe interacțiunea socială	• reprezentările despre aceste grupuri se bazează pe procesele de etnocentrism
• provoacă o priză de conștiință în ceea ce privește normele	• nu provoacă o priză de conștiință în ceea ce privește normele
• creează un conflict social	• pun probleme de ordin social mai curînd decît să creeze un conflict social; suscită atitudini de marginalizare și de ignorare

Tabloul sinoptic 1. Caracteristicile opuse ale grupurilor nomice și ale celor anomice.

Grupurile *nomice* deviază de la normele altor grupuri și propun contra-norme sau norme alternative. Apărînd o normă alternativă, aceste grupuri apar în cîmpul social drept grupuri sociale independente. Fiecare grup își va elabora o reprezentare despre alte grupuri în funcție de relația pe care o menține cu fiecare dintre acestea – relație de cooperare, de conflict, de complementaritate, de coaliție (cf. Moscovici, 1976). Doise (1976) a demonstrat că reprezentările sociale pe care un grup și le elaborează despre sine și despre alte grupuri îndeplinesc funcții de explicare, anticipare și raționalizare a relațiilor sociale pe care acel grup le menține cu un alt grup. Spre exemplu, valorizarea negativă a unui grup poate fi antecedentul unui comportament de discriminare împotriva lui și invers. Dar minoritățile nomice care se revarsă în cîmpul social provoacă, de asemenea, și o conștientizare a normelor. Astfel, o minoritate nomică poate elabora tot felul de argumente fie pentru a justifica apărarea propriilor sale poziții normative, fie pentru a nu da crezare pozițiilor unei alte minorități, fie,

distincte. De asemenea, se poate emite ipoteza că, în timp ce proliferarea minorităților anonime poate, pur și simplu, răspunde la un eșec al proceselor de socializare, este foarte probabil să se ajungă și la un proces de derigidizare a normelor majoritare. Această derigidizare nu are rolul de a instaura integrarea socială dorită, deoarece forța regulatoare a normelor majoritare se delegitimizează. În același timp, o astfel de derigidizare face dificilă apariția unor contra-norme care ar rezolva problemele ce s-ar pune într-o societate la un moment dat. Este, de fapt, ceva contra-intuitiv, pentru că schimbarea nu poate proveni din derigidizarea normelor, ci numai din existența unor contra-norme. Deci, apariția minorităților nomice poate fi, înainte de toate, rezultatul rigorii normelor dominante mai curând decât al derigidizării acestora. Acest proces poate conduce mai curând la o stare de anonie decât la schimbare.

Un al doilea element al stilurilor de comportament definit prin raportare la teoria genetică a lui Moscovici (1976) este *consistența* comportamentelor. Consistența este definită ca fiind simpla repetiție, fără contradicție, a unei acțiuni. Această repetiție poate dura un timp mai îndelungat (consistență diacronică) sau poate fi cazul în care, într-o situație dată, un individ repetă mereu același tip de comportament (consistență sincronică). Importanța consistenței se regăsește în efectele sale asupra reprezentării grupurilor minoritare. S-a arătat, de asemenea, că această consistență în comportament se finalizează prin transferarea obiectivității în comportamentele minorității: în loc să atribuim acțiunea unei minorități cauzelor interne, se poate considera că ceea ce se spun aceste minorități este, de fapt, o reflecție obiectivă a realității (Moscovici și Nemeth, 1974). Fundamentale în consistență sunt inferențele care se pot face privind intenționalitatea sursei de continuitate, puterea de convingere a grupului minoritar în ceea ce face și a capacității de a-și susține propriul punct de vedere. Toate acestea fac din consistență un factor fundamental al comunicării sociale. Repetiția consistentă a unui fapt produs, precum și efectul de a-l menține în atenția observatorului, are consecințe în ce privește atitudinea ce se poate dezvolta pe seama acestui fapt (Zajonc, 1968). Trebuie să menționăm că, în cele din urmă, consistența dă o existență și o vizibilitate grupului, care este perceput ca o entitate independentă și care, chiar dacă nu dă șansa unor practici de recuperare (Zajonc, 1968), menține activ conflictul social.

Un alt element care intervine în reprezentarea socială a minorității este *extremismul* - moderat sau radical - cu care un grup își manifestă pozițiile. Acest element, numit *stil de negociere* (Mugny, 1982), nu este un transmisiător al conținutului unei poziții, ci este mai curând un modelator al relației sociale dintre majoritate și minoritate asupra unui anumit conținut dat. O minoritate care face apel la un stil rigid sau radical creează posibilitatea unei reprezentări relaționale unidimensionale mai conflictuale decât dacă ar utiliza un ton mai flexibil sau mai moderat. Unul dintre efectele cele mai interesante ale acestei reprezentări a minorității este acela că stilul rigid, spre deosebire de stilul flexibil, conduce la atribuirea unor caracteristici psihologice,

1. Consistența este independentă de activitatea nominală sau anonimă a minorității. Se poate, de asemenea, găsi minorități nomice care se manifestă prin intermediul alternativelor lor, dar nu se arată la fel de consistent diacronic ca minoritățile anonime, ce se manifestă consistent diacronic în devianța lor pasivă.

2. Chiar dacă un grup anonim adoptă un comportament diacronic sau sincronizant consistent, el poate lăsa locul unor inferențe care să valideze originea devianței sale și să fie posibil ca acest fapt să nu fie atribuit factorilor interni, adică unor lucruri intrinseci naturii sale, ci mai curând contextului în care trăiește. Astfel, referitor la grupurile marginalizate, reprezentarea lor se poate modifica, chiar dacă ele nu fac nimic în acest sens.

sociologice, biologice, etnice comportamentului actorului. Mai mult chiar, o minoritate care arborează un stil rigid atrage atenția observatorului mai mult asupra a ceea ce este și asupra faptului care a determinat-o să spună ceea ce a spus, decât asupra realității care a influențat un anumit comportament din partea ei.

Consistența și stilurile de negociere au fost elementele cel mai mult studiate, care modelează reprezentarea în funcție de ceea ce a spus sau a făcut minoritatea. Pe lângă acestea, mai există și alte atribute, cum ar fi *autonomia*, *încrederea* sau *dezinteresul*, care, de asemenea, pot face parte din reprezentarea socială a minorității, dar trebuie ținut cont de faptul că astfel de elemente depind și de numărul persoanelor care se comportă la fel ca minoritatea respectivă. Aceste atribute sînt mai des alocate minorităților care nu au suport social mai redus (un număr mic de persoane se comportă ca această minoritate); de asemenea, se consideră că ele caracterizează minoritățile atunci cînd costul social al menținerii pozițiilor devianțe este ridicat (Nemeth și Wachtler, 1974; Eagly, Wood și Chaiken, 1978).

După cum am văzut, stilurile de comportament sînt un ansamblu de elemente, care orientează două tipuri de inferențe: inferențele asupra relației sociale pe care un agent este dispus să o susțină cu un altul (ex: conformism *versus* independență) și inferențe asupra schimbărilor viziunii despre un obiect dat (ex: dezvoltarea unei viziuni reformiste *versus* dezvoltarea unei viziuni inovatoare). Important este că există o omologie între tipul relațiilor sociale și diversele forme de a vedea un obiect, în așa fel încît unui tip de relații sociale să-i corespundă o viziune determinată a obiectului și unei viziuni date a unui obiect definit să-i corespundă un tip dat de relație socială (Pérez, 1994). Spre exemplu, conformismul ar putea corespunde unei viziuni reformiste a obiectului, în timp ce independența ar corespunde unei viziuni inovatoare. Reforma constă în a propune noi argumente sau poziții, fără a modifica nucleul normativ. Inovația constă în a propune un nou nucleu normativ. Această ultimă afirmație este și o luare de poziție mai curînd față de obiect decât față de majoritate. Toate acestea sugerează că inovația nu poate avea loc decât în afara conformității și, la rîndul său, independența socială necesită inventarea unei noi viziuni asupra lucrurilor pentru a persista. Dat fiind că minoritatea are mai puțină putere socială decât majoritatea, este de așteptat ca acest fapt să inducă o relație socială de independență față de minoritate și de conformism față de majoritate. Acesta este unul din motivele pentru care perspectiva socio-constructivistă susține că inovația este provocată de minoritățile care deviază de la normele majoritare.

Prejudecățile față de minorități

În mod evident, reprezentarea asupra minorităților nu se elaborează doar pe baza a ceea ce sînt și a modului lor de comportare. Există, de asemenea, și un ansamblu de prejudecăți cognitive, afective și comportamentale asupra minorităților. Prejudecata este un mod de a defini un grup prin atribute transsituaționale, interne grupului și care nu se manifestă prin interacțiuni *ad-hoc*, dar pot precede cele mai multe dintre ele și, prin urmare, pre-definesc interacțiunea care se va menține cu grupul respectiv. Aceste atribute sînt considerate lucruri intrinseci unui grup, iar uneori ele reprezintă chiar esența celui grup. Putem vorbi, și în acest caz, de prejudecăți majoritare/menoritare, adică de o imagine independentă a comportamentului specific pe care o va adopta majoritatea sau minoritatea. Astfel de prejudecăți au fost ilustrate în diverse

studii. Vom cita două exemple. Într-unul din aceste studii, s-a cerut unui număr de 436 de studenți ai Universității din Valencia să indice care este gradul lor de identificare cu treizeci de grupuri majoritare sau minoritare ale contextului social spaniol. Participanții trebuiau să-și exprime gradul lor de identificare pe o scară în 21 de puncte, în care 1 semnifică „nu mă identific” și 21 - „mă identific”. În tabloul 2 sînt prezentate aceste rezultate.

	total	bărbai	femei	p <
studenți	19,31	18,93	19,57	.04
tineri	19,09	18,92	19,22	
ecologiști	16,38	16,07	16,59	
pacifiști	15,68	15,13	16,07	
antrasiști	15,57	15,24	15,80	
europeni	15,08	14,44	15,53	
spanioli	14,88	13,12	16,13	.001
femei	14,13	8,09	18,43	.001
catolici	13,09	12,40	13,57	
valencieni	12,57	11,63	13,24	.03
aduți	12,57	12,41	12,68	
catalani	12,46	13,56	11,69	.03
băbăi	12,04	18,21	7,64	.001
castilieni	11,86	10,08	13,13	.001
muncitori	11,79	13,09	10,87	.001
majoritatea	11,29	10,90	11,56	
feministe	9,28	7,07	10,84	.001
șomeri	9,11	9,29	8,98	
minorități	8,91	8,69	9,06	
fumători	8,87	7,96	9,52	
negri	8,04	7,89	8,15	
bătrini	7,43	7,79	7,17	
basci	6,79	7,21	6,48	
igani	5,69	5,44	5,87	
protestanți	5,14	4,87	5,33	
guvernare	4,94	5,23	4,72	
homosexuali	4,47	3,91	4,87	

Tabloul 2. Gradul de identificare (1 - „nu mă identific”, 21 - „mă identific”) total și pe sexe (182 de băbăi, 254 de femei) în funcție de diferite grupuri sociale. Valoarea $p <$ indică probabilitatea conform căreia maniera de alegere a băbăilor nu diferă de cea a femeilor; este notat doar $p < .05$.

O primă observație este aceea că subiecții investigați s-au identificat mai mult cu „majoritatea” ($m = 11,29$) decît cu „minoritatea” ($m = 8,91$; $p < 0,01$). În ciuda faptului că cei anchetați s-au identificat cu majoritatea, aceasta nu înseamnă că ei au primit conotații negative, cum ar fi conformism, lipsă de originalitate, supunere etc., ci această situație demonstrează că minoritățile dețin destul de multe atribute puțin

atrăgătoare pentru ca tinerii chestionați să dorească să se identifice cu ele. Trebuie, de asemenea, să notăm că majoritatea și minoritatea au constituit în cazul de față termeni abstracți, fără ca aceasta să împiedice apariția unei nete preferințe pentru majoritate. Este vorba de o primă ilustrare a prejudecăților negative care se revărsă asupra minorităților, în raport cu majoritatea.

O a doua observație este că identificarea pare să corespundă mai curînd valorii grupului sau a categoriei sociale decît gradului de stabilitate a apartenenței subiectului la grupul respectiv. Spre exemplu, un tînăr sau un student sînt identități tranzitorii și, cu toate acestea, studenții s-au identificat mai mult cu ele decît cu alte tipuri de identități cum ar fi, de exemplu, europene sau valencian (toți subiecții din eșantion erau de origine valenciană), care sînt în mod obiectiv identități mai stabile, dar, fără îndoială, au o mai mică relevanță sau valoare pentru ei. Această valoare asociată cu diverse grupuri îi determină pe subiecți să se identifice mai mult sau mai puțin cu ele.

În ce privește identificarea cu minoritățile prezentate în studiul citat, se poate vorbi de trei subgrupe de minorități. Cu o medie superioară de peste 15 puncte (pe o scară de 21 de puncte) s-au situat ecologiștii, pacifiștii și antrasiștii, care sînt reprezentanții unor revendicări ale valorilor post-materialiste (cf. Inglehart, 1991) și acestea au fost denumite *minorități ideale*. Sub 11 puncte, ceea ce reprezintă mijlocul scării, s-au situat *minoritățile-problemă*, cum ar fi feministe, șomerii, fumătorii, bătrînii, negrii, care simbolizează absența fie a unei egalități sociale, fie a unei egalități de muncă sau de calitate a vieții. Uneori, aceste minorități ne lasă impresia că problemele lor sînt în curs de rezolvare, dar noi ne-am obișnuit deja să acceptăm că astfel de minorități au încă probleme. La nivelul cel mai de jos al scării au rămas o serie de grupuri care ar putea fi numite *minorități exogene*: țigani, protestanți și homosexualii. Este foarte probabil ca interacțiunea cu acest ultim grup de minorități să nu se facă decît pe baza predispoziției, foarte ridicată, de a evita identificarea cu acestea. În concluzie, cu excepția femeilor, care s-au identificat mai mult decît băbăii cu feministe, se poate nota înaltul consens între sexe privind identificarea cu acea listă de minorități.

În alte studii (Mugny, Gachoud, Doms și Pérez, 1988), s-a comparat imaginea majorității și cea a minorității cărora li s-a atribuit aceeași judecată normativă (ex: să manifeste o preferință estetică). Inducția a fost abstractă: unui grup de subiecți i s-a spus că majoritatea indivizilor chestionați anterior (82%) au preferat o anumită figură geometrică, iar altui grup că o minoritate (18%) a preferat aceeași figură. Și, în ciuda faptului că judecata estetică a majorității și a minorității era identică, s-au observat două aspecte diferențiale ale reprezentărilor date de majoritate și minoritate. Într-un caz, raționamentul a fost considerat *judecată de valoare*, în celălalt caz, *judecată de sinceritate*. În mod global, o minoritate e văzută ca fiind mai puțin bună, mai puțin agreabilă și mai puțin atrăgătoare decît majoritatea. În ce privește sinceritatea atribuită minorităților, aceasta este o prejudecată, întrucît răspunsurile lor au o mai mică credibilitate și validitate (trebuie să amintim că, în studiul prezentat, majoritatea și minoritatea au dat același răspuns, deci este o egalitate de conținut în afirmațiile lor). Putem extrage, deci, două caracteristici fundamentale ale minoritarului: valorizare

1. În Spania, protestanții reprezintă doar 1% din populație.

2. Cînd este vorba de identitatea națională, acești subiecți par să-și organizeze răspunsurile în funcție de principiul integrării mondiale: ei preferă Europa Spaniei și pe aceasta propriei lor regiuni (există în Spania 17 comunități regionale care se bucură de autonomie parlamentară). Aceasta nu împiedică restul populației regionale spaniole să se identifice mai mult cu aria geografică și lingvistică de care aparțin.

concordanță cu o explicație în termeni motivaționali, conform căreia asemenea automatisme par a avea ca finalitate conservarea unei imagini pozitive a propriului grup majoritar (Maass și Shaller, 1991; Mullen și Johnson, 1990).

Conflictul de identificare cu minoritățile

Deoarece, așa cum s-a văzut pînă acum, minoritarul era apreciat în mod disproporționat față de majoritar și evaluat deseori negativ, este logică atitudinea de a menține o distanță socială față de acesta. Într-o serie de studii, s-a putut vedea că un asemenea raționament are o importanță deosebită, întrucît, prin intermediul proceselor de categorizare socială, o persoană se poate percepe ca fiind apropiată sau chiar similară cu o anumită minoritate. În astfel de cazuri, vorbim de existența unui conflict de identificare cu minoritățile (Mugny și Pérez, 1986), mai ales atunci cînd persoana se vede apropiată de o minoritate cu o conotație negativă. În asemenea situații, deseori, ea adoptă strategii de diferențiere pentru a nu se vedea identificată cu o anumită minoritate. Se poate citi, în acest sens, unul dintre articolele în care s-au studiat atitudinile față de avort (Pérez, Mugny, 1986).

Un alt fenomen, la fel de cunoscut astăzi, este acela că puterea de influență a unei surse crește prin faptul că aparține aceluiași grup sau categorii sociale ca ținta influenței (Wilder, 1990; Turner, 1991). Or, acest efect pare să se confirme cu condiția ca *in-group*-ul să nu obținătribute negativ conotate, căci, într-un astfel de caz, o sursă categorizată ca *out-group* poate obține mai multă influență (Mugny și Pérez, 1986). Într-unul din studiile noastre, un eșantion de femei și-a manifestat într-o măsură mai mare acordul cu un mesaj care vorbea de libertatea totală față de posibilitatea de a avorta și de gratuitatea avortului, atunci cînd au fost informate că sursa era un grup de bărbați (minoritate *out-group*, în termeni categorici sexuale de apartenență a subiecților și a sursei) față de cazul cînd informațiile respectivului mesaj au fost atribuite unui grup de femei (minoritate *in-group*). Ambele tipuri de minorități aveau o valorizare puțin pozitivă. Dar, în acest caz, minoritatea feminină, prin categorizarea sa socială, a fost văzută mai feminină decît minoritatea bărbaților. Datorită apartenenței categorice a subiecților (femei), aceștia au resimțit mai puternic posibilitatea ca atribuțiile negative ale minorității femeilor să fie extinse la toate femeile, deci și asupra lor. În fața acestui conflict de identificare, participantele au refuzat mai mult minoritatea *in-group* decît minoritatea *out-group*, chiar dacă ambele minorități au susținut același mesaj. Conflictul de identificare se referă, deci, mai curînd la discriminarea minorităților apropiate de identitatea noastră, de vreme ce, în mod just, această apropiere ne lasă posibilitatea de a vedea mult mai exact că ne identificăm cu o minoritate conotată negativ. Acest comportament psihosocial a fost observat și în alte lucrări, cum ar fi spre exemplu, studiul reacțiilor față de minoritățile care luptă contra xenofobiei (Mugny, Kaiser, Papastamou, 1983).

Minorități și contexte normative

Pe lângă silurile de comportament și prejudecățile față de minorități, reprezentările sociale sînt, de asemenea, determinate și de contextele normative și intergrupale în care emerg minoritățile.

negativă și credibilitate scăzută. Aceasta poate justifica și faptul că se adoptă o mai mare distanță socială față de minoritate decît față de majoritate și, în plus, există o mai intensă activitate critică (de negare; fr. *déni*) privind afirmațiile făcute de o minoritate decît față de afirmațiile unei majorități¹.

Automatismele cognitive față de minorități

Nu există doar această unică predispoziție - alectivă - prin care este depreciaț minoritarul. Dimpotrivă, s-a descoperit că anumite funcții cognitive automatizate joacă un rol important în formarea reprezentării minoritarului. Un exemplu ar fi bine cunoscuta corelație iluzorie. Aceasta se referă la tendința de a percepe o corelație între două lucruri, corelație care în realitate nu există (Hamilton, Gifford, 1976); de exemplu, o corelație între un simptom și o boală. În psihologia socială, acest fenomen a atras atenția, deoarece el pare să se producă mai ales atunci cînd se face o asociere între o minoritate și un comportament rar sau, oricum, puțin frecvent. Spre exemplu, un străin care fură, un țigan care agresează pe cineva, un străin care cîștigă la loterie. Distorsiunea se produce deoarece s-a stabilit o asociere între categoria socială minoritară și comportamentul rar, care i-a fost atribuit minorității respective într-o anumită situație (vezi figura 1).

	au cîștigat la loto	nu au cîștigat la loto
200 autohtoni	20	180
20 străini	2	18

Figura 1. Exemplu de corelație iluzorie.

În acest exemplu, corelația între faptul de a fi autohton sau străin și cîștigul la loterie este nulă. Corelația iluzorie apare atunci cînd distribuția evenimentelor ne conduce la concluzia că străinii au mai multe șanse de a cîștiga decît autohtonii.

Această distorsiune socio-cognitivă arată că faptele rare au o pondere mai ridicată în reprezentarea unui grup minoritar decît ceea ce le corespunde în mod obiectiv. De exemplu, dacă îmbolnăvirile de SIDA, actele de delinvență, consumul de droguri sînt asociate indivizilor aparținînd unor grupuri minoritare, ni le amintim mai bine și le acordăm mai multă atenție decît atunci cînd aceste fapte sînt asociate majorității. Sfirșim prin a percepe o mai mare asociație între identitatea socială a grupului minoritar în discuție și aceste tipuri de comportament, se va ține cont de o serie de factori cognitivi cum ar fi, de exemplu, faptul că informația rară atrage mai mult atenția observatorului. Apoi, este vorba și de o anumită manieră de a introduce ordinea în derularea unor evenimente care se desfășoară la întîmplare. Căci, dacă o serie de evenimente sînt atribuite mai mult unor anumite grupuri decît altora, atunci este clar că rolul hazardului se reduce substanțial. Aceste explicații cognitive sînt în

1. Cu toate că nu este o problemă abordată în acest capitol, trebuie să precizăm că teoria influenței minoritare are drept scop să explice cum poate o minoritate, în ciuda acestui atitudine negativă față de ea, să producă un tip de influență proprie care nu poate fi produsă de majoritate (Moscovici, 1976; Moscovici și Personnaz, 1980; Mugny, 1982; Mugny și Pérez, 1986; Moscovici, Mugny, 1987; Pérez, Mugny, 1993; Nemeth, 1986).

Referitor la contextele normative, se consideră că există o dublă socioepistemologică cu care se poate explica existența majorităților și minorităților într-o anumită societate: uniformitatea socială și diversitatea socială (vezi tabloul sinoptic 2). Plecând de la termenul de *uniformitate socială*, normele sînt văzute ca fiind ceva absolut, cărora nu li se poate percepe originea socială sau relativitatea istorică. Interiorizarea și respectarea acestor norme de către majoritate este efectul unei socializări reușite. S-a stabilit astfel un ansamblu de mecanisme de control social (consolidarea pozitivă și negativă, respect și supunere față de autoritate, decizia majorității etc.) cu scopul de a evita devianța de la aceste norme. Conformismul față de norme este singurul principiu funcțional pentru societate. Se ajunge astfel la un fel de spirală socioepistemologică: majoritatea se conformează normelor, deoarece sînt considerate corecte, dar ele sînt corecte pentru că majoritatea se conformează lor.

UNIFORMITATE SOCIALĂ	DIVERSITATE SOCIALĂ
<ul style="list-style-type: none"> • Norme considerate ca fiind ceva absolut • Mecanism de control social 	<ul style="list-style-type: none"> • Normele apar în urma negocierii și a înțelegerii dintre actorii aflați în conflict • Mecanism de conflict
<ul style="list-style-type: none"> • Principiul funcțional este conformismul 	<ul style="list-style-type: none"> • Principiul funcțional este schimbarea
<ul style="list-style-type: none"> • Corect este ceea ce spune majoritatea 	<ul style="list-style-type: none"> • Corect este ceea ce poate fi mai bine adaptat circumstanțelor
<ul style="list-style-type: none"> • Cauza devianței este interioară celui care deviază 	<ul style="list-style-type: none"> • Cauza devianței este pusă pe seama situației și absolutismului normelor
<ul style="list-style-type: none"> • Cel care deviază este ceva rău pentru societate 	<ul style="list-style-type: none"> • Cel care deviază poate deveni o posibilă sursă de inspirație și de inovație
<ul style="list-style-type: none"> • Este valorizată omogenitatea socială 	<ul style="list-style-type: none"> • Este valorizată eterogenitatea socială

Tabloul sinoptic 2. *Contextele normative - uniformitate versus diversitate socială*

În ce privește *diversitatea socială*, se observă că normele sînt considerate drept ceva relativ, cărora li se poate afla originea socială și relativitatea istorică. Existența unei norme nu înseamnă altceva decît eșecul unei contra-norme. Originea acestor norme se formează în urma negocierii și a compromisului dintre actorii aflați în conflict. În astfel de societăți nu pot exista norme fără contra-norme. Din cauza acestei tensiuni constante, este de așteptat ca schimbarea și adaptarea normelor să fie în funcție de circumstanțe. Important nu este cum să menții o normă, ci cum să o modifice, astfel încît ea să faciliteze relațiile sociale. O normă nu este adecvată dacă un grup, fie el și minoritar, nu o acceptă și nu deviază față de ea. Deci, se poate concluziona că, din perspectiva diversității sociale, originea normelor se găsește în relațiile sociale.

Aceste concepții generale orientează reprezentările sociale și ale devianței sociale și grupurilor care nu se comportă ca majoritatea. În perspectiva uniformității, se caută maniera de integrare față de norma dominantă a individului sau grupului care deviază. Devianța nu este analizată ca un fenomen în sine, ca un posibil caz pozitiv al normei.

Dimpotrivă, ea este văzută ca o simplă negare a normei și ca o problemă care împiedică buna funcționare a societății. Dat fiind faptul că aceste norme sînt considerate absolute, cauza devianței se plasează în caracteristicile proprii individului care deviază. Din cealaltă perspectivă (diversitatea socială), devianța nu poate fi văzută ca fiind ceva rău pentru societate, ci, mai curînd, este considerată un posibil factor de inovație a normelor: contestarea unei norme poate influența schimbarea și crearea unor norme noi. Cei care deviază de la norme nu sînt tratați ca simpli handicapați sau ca persoane care au nevoie de programe de resocializare. Devianța este văzută ca o posibilă sursă de inspirație și renovare pentru societate.

Valorizarea făcătoare de o societate în legătură cu omogenitatea sau eterogenitatea sa va influența reprezentarea și valorizarea făcătoare de fiecare grup în funcție de propria sa identitate, dar și în funcție de identitatea altora. Aceasta este o dimensiune pertinentă pentru analiza interacțiunii și a rezolvării conflictului dintre majoritatea și minoritatea aflate în interacțiune. Pe această direcție și urmînd oarecum modelul lui Berry (1994), se pot depista patru forme simplificate ale evoluției socio culturale (vezi figura 2):

- Asimilarea* este cazul în care un grup, în general minoritar, se comportă într-un mod prin care dovedește că a abandonat valorizarea propriei sale identități culturale în favoarea identității grupului majoritar sau dominant, aceasta devenind pentru grupul minoritar respectiv singurul model cultural.
- Integrarea* se produce atunci cînd o minoritate încearcă să-și mențină propria identitate culturală și în același timp dorește și face eforturi pentru a se integra în majoritate sau în grupul dominant.
- Discriminarea* corespunde cazului în care minoritatea își menține propria sa identitate culturală, dar se află într-o relație de conflict cu majoritatea.
- În cele din urmă, *anomalia* sau marginalizarea apare atunci cînd minoritatea își abandonează propria identitate, dar nici nu se poate integra normelor grupului majoritar sau dominant.

După cum se vede, vom avea o formă sau alta de raport între grupuri, în funcție de stilul de comportament al părților aflate în interacțiune, precum și în funcție de valorizarea care se dă pluralismului în contextul social.

Context scăzut al toleranței față de diversitate	Context înalt al toleranței față de diversitate
minoritate care militează activ pentru menținerea propriei identități	discriminare
minoritate pasivă față de menținerea propriei identități	asimilare
	integrate
	anomale

Figura 2. *Forme de evoluție socio culturală în funcție de gradul de toleranță al diversității și de gradul de activitate al minorităților pentru a-și păstra propria lor identitate.*

și cele mai îndepărtate, care sînt mai deosebite, deoarece ele sînt văzute ca fiind diferite aîți față de majoritate, cît și față de alte minorități, mai apropiate de majoritate. Se observă, deci, cum contextul intergrupal poate fi sursa unor reprezentări diferențiate ale minorităților, precum și sursa unor diverse atitudini față de aceste minorități.

Ambivalența față de minoritar

Atitudinile pe care le au grupurile unele față de altele nu sînt înăscute, dar asta nu înseamnă că orice tip de atitudine se poate învăța. Atitudinile, aceste sentimente înărite, sînt prescripții normative asupra obiectului în omologie cu cadrele socio-epistemo-culturale prestabilite. Majoritatea acestor cadre continuă să fie etnocentristul și absolutismul normelor, cei doi opozanți sociocognitivi principali ai atitudinilor de toleranță în grup.

Etnocentristul este tendința cognitivă și emoțională de a nu percepe diferența sau de a nu o valorifica în ea însăși; observatorul etnocentric refuză orice alt criteriu diferit de criteriile pe care le folosește el. Vorbim despre absolutismul normelor atunci cînd acestea sînt reificate și au un caracter universal și transsituațional: considerăm normele cu ceva obiectiv și invariabil și credem că întreaga lume trebuie să se supună acestor norme. Plecînd de la aceste definiții, tot ce deviază de la normă va fi considerat deviant natural și, în consecință, discriminarea sa va fi văzută tot ca o reacție naturală.

Aceste două cadre socio-epistemo-cognitive, etnocentristul și absolutismul normelor, nu mai sînt astăzi de actualitate. Datorită relativismului cultural care a pătruns în ultima vreme în științele sociale și umaniste, afirmația că anumite culturi ar putea fi superioare altora e considerată eronată. De asemenea, s-a evidențiat necesitatea de a înlelege normele ca fiind relative, rezultat al negocierilor și al compromisului între actorii sociali. În domeniul politic, aprobarea de către O.N.U. a Cartei Drepturilor Omului în 1955 a însemnat, la nivel mondial, un pas înainte în lupta pentru respectarea minorităților.

Păcat că astfel de principii nu sînt vehiculate la nivel „înalt”. Spre exemplu, chiar dacă în Cartă se stipulează o schimbare politică importantă în ce privește modul de comportare față de minorități, ea nu insistă și asupra necesității schimbării reprezentărilor pe care fiecare societate dominantă o are față de minorități. În termeni psihosociali, se poate spune că această Cartă promovează un comportament de toleranță universală, fără ca acesta să fie însoțit și de o modificare a stereotipului față de fiecare minoritate în parte. Astfel, apar reprezentările ambivalente față de grupurile minoritare. Pe de o parte, majoritatea se comportă cu toleranță sau, mai bine zis, se vede obligată să se comporte așa, deoarece discriminarea minorităților este astăzi denunțată și censurată de majoritatea societăților; pe de altă parte, apare și impresia (mai mult sau mai puțin conștientă) că grupurile minoritare, care populează societatea, creează de fapt probleme în societate, pentru că ele nu reflectă decît imperfecțiunile sociale, nu fac decît să frîneze progresul unei societăți, generînd pesimism, insecuritate, instabilitate etc. Este vorba, în ultimă instanță, doar de o toleranță labilă – lipsește foarte puțin ca societatea să devină intolerantă (cf. Pérez, Mugny, Fierres, Llavata, 1993). Chiar dacă societatea nu vedește o preocupare reală pentru rezolvirea problemelor minorităților, trebuie să sperăm că, în timp, această atitudine se va schimba.

Minorități și contexte intergrupuri

Existența minorităților nu provoacă doar o poziție față de sistemul normativ. Minoritățile pluralizează, de asemenea, contextul intergrupuri, în care se și văd, de altfel, afectate reprezentările sociale. Chiar dacă pînă în prezent s-a simplificat contextul social, vorbindu-se doar de o majoritate și o minoritate, este evident că astăzi se pot realiza analize intergrupale foarte complexe, în funcție de numărul majorităților și al minorităților vizibile într-o societate dată, dar și în funcție de numărul criteriilor categorizării sociale. Reprezentările și tratamentul pe care-l primesc grupurile minoritare pot fi, de asemenea, examinate în funcție de contextul intergrupuri în care trăiesc ele. Se pot diferenția trei tipuri de contexte intergrupale (vezi figura 3):

1. Societăți care au o majoritate absolută, în care există o omogenitate totală și, în general, un singur mod de a vedea și de a gândi lucrurile (tipul A din figura 3).
2. Societăți constituite numai din minorități, în care fiecare grup este văzut ca independent și ca partener de cohabitație (tipul D din figura 3).
3. Societăți cu majorități și minorități: în astfel de societăți există mai multe moduri de a vedea lucrurile, dar maniera majorității este preferată. În acest ultim tip se pot face diferențieri: există un context în care avem o majoritate și o minoritate (tipul B din figura 3) și un context în care avem o majoritate și mai multe minorități (tipul C din figura 3).

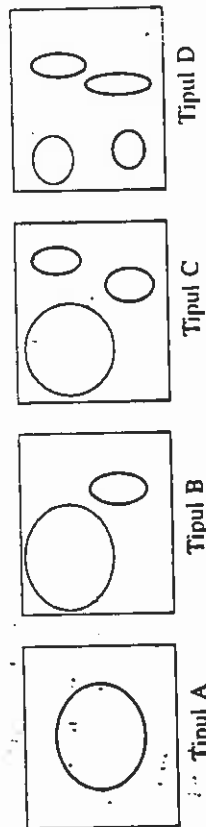

Figura 3. Contexte intergrupale

Plecînd de la aceste contexte, se pot stabili o serie de ipoteze asupra interacțiunii, conflictului între grupuri și schimbării sociale.

Existența mai multor grupuri minoritare obligă majoritatea să acorde o atenție diferențiată diverselor tipuri de minorități, pentru a ști ce fel de relații să stabilească cu fiecare în parte. Aceasta înseamnă că imaginea grupului minoritar se va elabora nu numai prin comparație cu majoritatea, dar și prin comparație cu celelalte minorități. Definiția *out-group*-urilor minoritare în contextul interminoritar se poate elabora prin comparație directă cu majoritatea și/sau prin comparație cu alte minorități. Există o diferență în a vedea grupul diferit numai față de majoritate sau aîți față de majoritate, cît și față de celelalte minorități. Dintre aceste două tipuri de comparație, mai elaborată este cea care lasă posibilitatea de a se face o diferențiere sub două dimensiuni sau două tipuri de *out-group*-uri: pe de o parte, e vorba de o dimensiune care diferențiază majoritatea de alte minorități, pe de altă parte, a doua dimensiune diferențiază minoritatea aîți față de majoritate, cît și față de alte minorități. Putem deosebi, astfel, două tipuri de *out-group*-uri: cele apropiate sau care se compară doar cu majoritatea

Din punct de vedere empiric, acest nou mod de tratare a minorităților are îndicatori deja definiți (cf. Pérez și Dasi, 1995): absența unei corelații între imaginea și atitudinea față de minorități; atitudini manifeste de toleranță, dar și judecăți negative latente; inversiunea cauzelor non-integrării minorităților, direcționând responsabilitatea doar spre ele, deoarece, la nivel manifest, majoritatea nu le mai discriminează și, prin urmare, dacă minoritățile nu se integrează este vina lor și nu a tendinței altora de a le discrimina etc. Rămâne, astfel, implicită, credința într-o aptitudine de a se integra, așa cum anumite culturi au fost capabile să o facă.

La două exemple care vin să ilustreze cele spuse mai sus. Primul l-am luat dintr-o anchetă reprezentativă a populației din Statele Unite care a fost realizată în 1989 de către National Opinion Research Center. S-a cerut subiecților albi să indice dacă le convine sau nu să-și lase copiii să frecventeze o școală unde jumătate din elevi sînt negri. În procent de 80%, subiecții chestionați au răspuns că nu văd nici un inconvenient în acest lucru. O altă serie de întrebări a confirmat că marea majoritate a celor anchetați nu mai susțin opinii rasiste și nici segregacioniste. Totuși, labilitatea acestor afirmații a fost verificată ceva mai tîrziu, cînd aceorași subiecți li s-a pus aceeași întrebare, de data aceasta doar puțin modificată: în loc să li se spună că jumătate din elevii de la acea școală erau negri, li s-a spus că mai mult de jumătate din copiii care învață acolo sînt negri. Numai 53% din cei chestionați nu au manifestat nici o obiecție, păstrîndu-și răspunsul inițial. Și alte studii realizate periodic de acest centru au indicat același tip de rezultate. Trebuie reținut un fapt: conșinutul opiniei a fost același atît într-o întrebare, cît și în cealaltă, subiecții fiind rugați să răspundă la versiunea: v. Pérez și al., 1993).

Un alt exemplu al dedublării stereotipului și atitudinilor față de minoritate poate fi extras dintr-un studiu al nostru (Pérez et al., 1993). Unui număr de 271 de studenți universitari li s-au măsurat judecățile de valoare stereotipe, pe care ei le aplică priului grup, numit „gadje” (persoane care nu sînt țigani), și pe care le aplică țiganilor. Pentru aceasta li s-a prezentat o listă cu 20 de trăsături dispuse aparent la întîmplare, în care s-a ținut cont de următoarea distribuție: 5 pozitive și tipice gadje-ilor; 5 negative și tipice gadje-ilor; 5 pozitive și tipice țiganilor și 5 negative și tipice țiganilor. Li s-a cerut studenților să indice care cred ei că sînt toate trăsăturile pozitive și apoi care sînt toate trăsăturile negative care aparțin gadje-ilor și care aparțin țiganilor. Spre exemplu, în una din aceste patru condiții s-a spus: „indicați toate trăsăturile care vi se par pozitive și care aparțin doar țiganilor, nu și gadje-ilor (adică celor care nu sînt țigani)”.

Rezultatele (vezi figura 4) indică faptul că subiecții au atribuit mai multe trăsături gadje-ilor decît țiganilor ($p < 0,02$) și au evitat să atribuie trăsături negative țiganilor, efect asemănător cu ceea ce numim *discriminare inversă*. În acest studiu s-au mai măsurat atitudinile manifeste și cele latente față de țigani. Spre exemplu, un item care viza atitudinea manifestă era prezentat sub forma: „sînt necesare mai multe intervenții politice și sociale pentru a ameliora viața țiganilor”. Un item latent a fost prezentat în forma: „țiganii sînt mai puțin preocupați de viața politică în comparație cu gadje-ii”. Itemii latenți lașă impresia că nu sînt decît simple descrieri ale unor

fapte și nu valorizări ale țiganilor. Rezultatul care merită a fi reținut, privind studiul de față, constă în faptul că atitudinea manifestă față de țigani nu are o corelație semnificativă ($r = 0,06$) cu judecățile de valoare stereotipizate (nici pozitive, nici negative) aplicate țiganilor. E ca și cum imaginea și atitudinea față de această minoritate este dissociată. Totuși, este curios că atitudinea manifestă față de această minoritate pare ancorată în imaginea pozitivă a propriului grup: cu cît se valorizează pozitiv mai mult gadje-ii, adică in-group-ul, cu atît atitudinile față de țigani vor fi mai defavorabile. Această imagine pozitivă a in-group-ului organizează, în același fel și atitudinile latente față de țigani. Totuși, s-a descoperit că aceste atitudini latente au o legătură cu stereotipul negativ despre țigani (cu cît acesta e mai negativ, cu atît atitudinile latente sînt mai puțin favorabile). Relația aceasta ar fi trebuit să o găsim și la nivel manifest, dacă Zeigeist-ul n-ar fi cenzurat manifestarea rasismului.

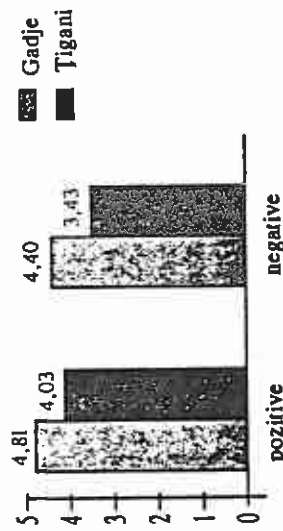

Figura 4. Numărul de caracteristici pozitive sau negative asociate gadje-ilor sau țiganilor

Am putea cita exemple și despre alte minorități la care s-a observat acest tip de dedublare, cum ar fi spre exemplu convingerea că femeile ocupă posturi de responsabilitate în societatea contemporană, cînd, de fapt, în Spania, ele ocupă doar 9% din astfel de posturi. Cu toate că este destul de acceptată ideea că presiunea în favoarea minorităților a determinat scăderea discriminării manifeste, indirect ea a creat cadrul propice elaborării unor noi forme de discriminare. În general, se poate spune că valorizarea minorităților se află într-o conjunctură oarecum ciudată: pe de o parte, se valorizează toleranța față de aceste grupuri, dar, în același timp, ele sînt și obiectul practicilor de intoleranță. Anularea etnocentrismului și a absolutismului normelor este pe punctul de a fi realizată doar superficial în cazul majorității, căci nu s-a reușit schimbarea formelor subtile de discriminare, care au loc în interacțiunile sociale. Rămîne, încă, necesar să se producă o transformare a relațiilor sociale pentru ca acestea să se formeze în alte cadre socio-epistemice, diferite de etnocentrismul și absolutismul normelor. Noile forme de relații sociale par să se elaboreze în funcție de reprezentările sociale ale minorităților.

bună a informațiilor, crearea mai multor cuvinte în cazul în care sarcina era rezolvarea unei anagrame sau descoperirea mai multor figuri ascunse. Într-adevăr, în interacțiune cu minoritatea problemele sînt dezbătute din alte perspective, se ține mai mult cont de alte puncte de vedere, se găsesc noi soluții, care altfel nu ar fi putut fi percepute. Teoria lui Nemeth este că afit majoritatea cit și minoritatea influențează modul în care oamenii încearcă să rezolve o sarcină, chiar dacă majoritatea induce o gândire de tip convergent, iar minoritatea una de tip divergent.

Fabrizio Butera (1994), de la Universitatea din Geneva, a obținut rezultate similare în paradigma 2-4-6 a lui Watson (1960) asupra strategiilor de testare a ipotezelor în raționamentul inductiv. După cum se știe, în această paradigmă, cercetătorul prezintă trei cifre (2-4-6), iar subiecții trebuie să ghicească regula folosită la compunerea grupului de cifre (de exemplu: trei numere așezate în ordine crescătoare). După ce stabilise regula (formulează, deci, o ipoteză) subiecții propun alt grup de trei cifre, alcătuit potrivit ipotezei lor, iar cercetătorul îi va informa dacă acesta respectă sau nu regula pe care el însuși a utilizat-o. Să presupunem că experimentatorul s-a ghidat după regula „trei numere așezate în ordine crescătoare” și că subiectul ghindește că regula este „trei numere pare”. În tentativele sale de a propune alte trei cifre, subiectul se poate sluji de două strategii: confirmarea sau infirmarea. În cazul în care ipoteza sa este „trei numere pare” și propune grupul (8-10-14), el urmează strategia de confirmare. Dimpotrivă, dacă avansind aceeași ipoteză propune cifrele (3-5-7), el folosește strategia de infirmare. Oricare din cele două ansambluri de cifre ar constitui folosirea subiectului, experimentatorul va răspunde că ea corespunde cu regula pe propunerea subiectului, experimentatorul va răspunde că ea corespunde cu regula pe care el însuși a utilizat-o, deoarece sînt cifre așezate în ordine crescătoare. Dacă subiectul a folosit confirmarea, va înceta să mai caute și va conchide în mod incorect că ipoteza „3 numere pare” a fost adevărată. Dacă, însă, s-a servit de strategia infirmării răspunsul experimentatorului îl face să înțeleagă că regula „trei numere pare” nu e corectă, căci a aflat că și ansamblul de numere impare respectă regula folosimantatorului. Majoritatea oamenilor comit această eroare și noi înșine folosim confirmarea ca o strategie de a ne testa ipotezele. Nu insistăm aici asupra acestui fenomen (pentru o prezentare sintetică se poate consulta McDoquald, 1990). Subiecții din experimentele lui Butler au fost făcuți să creadă că strategiile de confirmare și infirmare au fost utilizate fie de către o minoritate, fie de către o majoritate. Rezultatele obținute arată că subiecții confrunțați cu o minoritate recurg mai frecvent la infirmare (și corectează propriul raționament eronat) și aceasta chiar în condițiile în care minoritatea propune confirmarea. Dimpotrivă, în fața majorității, ei manifestă un comportament de inițiere, spun ceea ce spune majoritatea, fără a ajunge să utilizeze infirmarea.

Acest ansamblu de studii arată că, dacă o informație are o origine minoritară, subiecții își schimbă maniera de a funcționa cognitiv sau, mai bine zis, își modifică modul de a vedea problema sau situația. Dacă minoritatea produce astfel de efecte, atunci ea poate să determine și anumite modificări în ce privește reprezentarea pe care subiecții o au asupra sarcinii. În urma intervenției minorității, subiecții își reprezintă sarcina în termenii pluralității și ai deschiderii. Confrunțați cu o majoritate, ei nu văd o altă alternativă față de informația propusă de aceasta. De altfel, s-a mai constatat în aceste studii că este suficient să li se spună subiecților că nu se acceptă decât un singur răspuns, pentru ca minoritatea să nu mai producă un efect novator. Dacă se li spune că sarcina admite mai multe răspunsuri, atunci minoritatea are posibilitatea de a produce din nou efectul său inovator. Această variație a reprezentării sociale a sarcinii nu produce același efect în cazul majorității, deoarece majoritatea

Efectele pozitive ale minorităților

Chiar dacă preferința pentru uniformitate și pluralitate ar fi caracteristică unui anumit sistem social, se pare, totuși, că viziunea uniformității predomină cam peste tot și mai ales în cadrul practicilor sociale. În acest sens, grupurile sociale inițiază acțiuni care să le mărească puterea, constituindu-și un cadru referențial normativ prin excelență; astfel, aceste grupuri valorizează și susțin asimilarea socioculturală a celuiilalt pentru a deveni majoritare. Tendința de a dori să devină majoritar e general valabilă pentru grupurile minoritare. Totuși, cel mai important aspect afit pentru grupul minoritar, cit și pentru societate este cel al existenței minorităților, al necesității de a trăi într-o societate multi-culturală și inter-culturală.

În studiile asupra luării deciziei în grup putem găsi exemple concludente cu privire la felul în care existența unor subgrupuri în cadrul unui colectiv contribuie la ameliorarea funcționării sale. În acest gen de cercetări (v. Nemeth, 1980), se arată că grupurile foarte orientate spre uniformitate, care iau decizii pripite, care nu iau în considerare opinii diverse, care se supun păterii unui lider sau a unui singur expert, care manifestă coeziune ridicată sau similitudine în interiorul lor, care cenzurează dizidența, care se autoreprezintă ca fiind superioare din punct de vedere moral, care mențin o reprezentare stereotipă față de alte grupuri, ei bine, acestea sînt grupuri care adoptă decizii mai puțin corecte (v. Janis, 1972). Astfel de studii confirmă că prezența punctelor de vedere minoritare pot întirzia luarea unei decizii, obligînd la examinarea mai atentă a informațiilor și contribuind la ameliorarea calității proceselor deliberative și la calitatea deciziei.

Minoritățile produc aceste efecte pozitive dacă le raportăm la cadrul socio-epistemic. Ele distrug uniformitatea normelor și, pentru a restabili o altă tendință dominantă, este necesar ca ele să reflecte la noile proprietăți ale normelor. În aceste condiții, societatea se vede nevoită să țină cont și de punctul de vedere al minorităților, chiar dacă nu se urmărește decit reformularea normelor majoritare, care, în cele din urmă, vor infirma punctul de vedere al minorității. Efectul pozitiv este acela că minoritatea, cu devianța sa, a reușit să modifice o reprezentare a lucrurilor, care în loc să fie văzute în termenii unicității, vor fi văzute prin termenii pluralității. Această ultimă reprezentare pare a fi indispensabilă pentru producerea inovației, fapt probat de numeroase direcții de cercetare.

În studiile sale, Charlan Nemeth (1986), de la Universitatea Berkeley, a cerut subiecților să rezolve diverse probleme (să găsească o figură ascunsă printre altele, să rezolve o anagramă, să creze asociații de culori, să memoreze o listă de cuvinte etc.). Subiecții erau organizați în grupuri de cite patru sau șase persoane. Participanții primeau apoi anumite informații, care erau emise fie de majoritatea membrilor grupului, fie de o minoritate. Rezultatele au dovedit că, dacă subiecții credeau că informațiile primite (fie ele corecte sau nu) proveneau de la majoritate, analiza lor era convergentă: participanții aveau tendința de a acorda un plus de credibilitate acestor informații și căutau chiar argumente pentru a confirma judecățile majorității. Dacă, în schimb, credeau că informațiile veneau din partea minorității, subiecții erau inclinați să le analizeze într-un stil numit divergent: citeau informațiile respective și, mai mult, chiar căutau alte alternative. Ceea ce s-a obținut în final, a fost faptul că interacțiunea cu minoritatea a produs la subiecți asociații originale, memorarea mai

pare să orienteze întotdeauna subiectul în direcția confirmării răspunsului său și, mai mult, chiar induce o reprezentare a sarcinii în termenii unicității: subiectul consideră că este necesar un singur răspuns (Pérez, Mugny, Huguet, Butera, 1993).

Fundamental este că minoritatea produce aceste efecte pozitive deoarece modalitatea de interacțiune cu ea (subiectul se simte în general superior față de minoritate, deși există o relație de dominare) influențează reprezentarea asupra obiectului controversat. Subiecții nu sînt conștienți, însă, de efectele constructiviste induse de minorități. Aceste studii pe care le-am citat arată că minoritățile pot avea funcții pozitive, mai ales la nivel socio-epistemic, funcții pe care nu le sesizăm direct. Ele au un rol important în stimularea inovației, lucru care este, de altfel, valorizat social.

Criptomnezia față de minorități

În altă ordine de idei, un ultim aspect pozitiv al minorităților sînt schimbările socio-culturale pe care le provoacă, dar acest merit le este foarte rar recunoscut. Impresia dominantă este aceea că modificările de valori sînt opera majorității, a grupurilor care dețin puterea, a mass-mediei, a publicității, a marilor organizații. Dar o analiză mai atentă pare să arate că majoritatea acestor schimbări sînt, de fapt, opera minorităților. Spre exemplu, feminismele au stat la baza schimbării statutului de egalitate dintre sexe. Lupta pentru abolirea sclaviei și lupta împotriva rasismului nu au fost inițiate de majoritate, ci de către minorități. Apoi o serie de atitudini atât de cunoscute astăzi, cum ar fi respectul față de mediul înconjurător a fost susținut la început doar de minoritatea ecologiștilor. Lupta pentru pace, denunțarea violării drepturilor omului sînt menșinate prin activitatea unor colective minoritare cum ar fi Amnesty International și diverse ONG (Organisations Non-Gouvernementales), care acum se bucură de un mare prestigiu. Lupta în favoarea avortului liber sau a reglării consumului de droguri continuă să fie încă promovate în diverse țări doar de grupuri minoritare. Lupta pentru acceptarea cuplului nelegal a fost inițiată de către homosexuali etc. Deci, valori ca egalitate socială, pace, toleranță, respect față de mediu, libertate sexuală, libertate de exprimare etc. nu vin de sus, cum se consideră de obicei, ci dimpotrivă ele sînt rezultatul luptelor pe care grupurile minoritare le susțin împotriva celor dominante.

Plecînd de la aceste constatări, am putea vorbi de un fel de criptomnezie¹ față de minorități. Acest fapt înseamnă să ne însușim într-o oarecare măsură ideile emise de o minoritate, pentru ca apoi să uităm că ea a fost cea care le-a elaborat. Se poate ajunge chiar la manifestarea unei atitudini pozitive față de ideile susținute de minoritate, dar nu și față de minoritate ca grup. O primă ilustrare a acestui fenomen (Mugny, Pérez, 1989) a constat în măsurarea într-un eșantion format din mai mult de o mie de tineri a gradului lor de identificare cu următoarele cinci minorități: feministe, anarhiști, ecologiști, antrasiști, pacifiști. S-a măsurat, de asemenea, și gradul de acceptare a cinci valori sociale: pace, egalitate între sexe, egalitate între rase, libertate și respect față de mediu. În final, s-au măsurat atitudinile subiecților față de minorități prin raportare la principiile normative ale acestor minorități: feminismele luptă pentru egalitate între sexe, antrasiștii pentru revindicarea egalității între rase,

1. Criptomnezia înseamnă a uita că o idee a aparținut unei alte persoane; odată cu recererea timpului vom considera că această idee ne aparține. Fenomenul nu este conștient și poate degenera într-un cadru psihopatologic.

ecologiștii pentru respectarea mediului, anarhiștii pentru apărarea libertății, iar pacifiștii pentru promovarea păcii. Rezultatele (vezi figura 5) au arătat că tinerii au atitudini favorabile față de principiile normative chiar dacă nu le-au asociat cu grupurile minoritare care, din punct de vedere istoric, promovau acele principii. Dimpotrivă, subiecții au manifestat o atitudine mai puțin favorabilă față de minorități atunci cînd nu se făcea apel la principiile promovate de acestea, ci doar la identitatea lor. Atunci cînd minoritatea era asociată cu principiul normativ, subiectul manifesta o atitudine intermedieară: nu era chiar atât de valorizată ca atunci cînd fusese prezentat principiul normativ, dar nici nu era refuzată ca atunci cînd fusese prezentată doar ca minoritate¹.

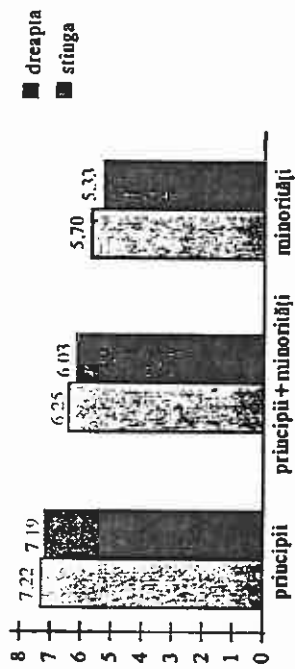

Figura 5. Gradul de aprobare (la simpatizanților de stînga și de dreapta) pe o scară în 8 puncte (β = total de acord)

Concluzii

Stilurile de comportament, prejudecățile față de minorități, în funcție de contextul normativ și intergrupal în care apar minoritățile, influențează modul în care se elaborează reprezentările față de acestea. Aceste reprezentări nu sînt statice, fie datorită evoluției contextelor, fie stilurilor de comportament. Aceasta nu ne împiedică să izolăm, totuși, anumite componente transsituaționale ale acestor reprezentări.

Se poate conchuziona că există un paradox în ce privește reprezentarea minoritarului: se trăiește, adesea, cu impresia că minoritățile nu sînt elemente care aduc noul, dar, cu toate acestea, se acceptă faptul că ele au un rol în ce privește dinamica și schimbarea într-o societate. În toate societățile se dorește eliminarea minorităților, pentru că ele sînt văzute ca probleme, dar se știe că o societate fără minorități este paralizată. Reprezentarea minorităților reflectă tocmai această dedublare a conștinței: credem că ele nu ne ajută, dar, de fapt, ne ajută, credem că nu ne influențează, dar ne influențează, nu le iubim, dar, în același timp, simțim că ele fac parte din noi.

Colectivul de cercetători de la Universitatea din Valencia mulțumește Comisiei Interministeriale a Științei și Tehnologiei (CICYT-SEC 95-0628) pentru sprijinul financiar acordat realizării acestui studiu.

Traducere de Agatta Drăgulescu

1. O analiză comparativă a tinerilor în funcție de simpatia lor politice a dovedit că accia care aveau o simpatie mai mare față de politica de dreapta interiorizează la fel valorile ca și accia care simpatizau mai mult cu stînga. Diferențe semnificative între cele două grupuri s-au înregistrat în ce privește gradul de identificare cu minoritățile: minoritățile au fost mai bine apreciate de către tinerii care simpatizau cu stînga decît de cei care erau simpatizanți de dreapta.